

PELYACH ISTVÁN

BATTHYÁNY LAJOS GRÓF MINISZTERELNÖKI KINEVEZÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

Magyarország első felelős és független miniszterelnökének, Batthyány Lajos grófnak kinevezése körülményeit részletező alaposan tisztázta történetírásunk az elmúlt évtizedekben. Igaz, a mozaikkockák összeillesztése hosszú időt vett igénybe, hiszen ennek elengedhetetlen előfeltétele volt a korabeli forrásanyag módszeres összegyűjtése, illetve kiegészítése a naplókban és visszaemlékezésekben megmaradt feljegyzésekkel, valamint a sajtóban megjelent tudósításokkal. A korántsem könnyű feladatra először Károlyi Árpád vállalkozott, aki 1936-ban „Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt” című munkájában¹ foglalta össze azt a számtalan buktatóval terhelt tárgyalásos folyamatot, amely végül a gróf megbízásához vezetett. Fél száz évvel később a Károlyi által felépített képet pontosította és tette teljessé Urbán Aladár a Batthyány miniszterelnöki tevékenységét elemző rendkívül adatgazdag kiváló monográfiájában.² A kinevezés körülményeit természetesen mindenki érintette, aki 1848 tavaszának, a felelős és független kormány megalakulásának és hivatalba lépésének mikéntjét vizsgálta, de érthető módon – újabb, az eseményeket átértékelő perdöntő források hiányában – a Károlyi Árpád, illetve az Urbán Aladár által kitaposott ösvényt használták.³

Az általunk közölt és ismertetett forrás sem módosít ezen a képen, egy kérdésben azonban pontosabbá teszi azt. Rávilágít arra, hogy a március 16-án immár Bécsben tartózkodó országgyűlési küldöttség tagjai reménykedve tekintettek a közeljövő eseményei elé, bíztak abban, hogy az uralkodó elé terjesztendő felirati javaslatra pozitív választ kapnak majd. Reményeiket fokozta, hogy István főherceg, Magyarország nádora nyíltan állását kötötte az engedmények megadásához, s a március 13-i bécsi forradalom okozta sokkot sem heverte még ki a dinasztia s a birodalmi kormányzat. A biztosnak látszó „győzelem” ellenére azonban felkészültek arra is, hogy milyen lépéseket te-

¹ Károlyi Árpád, 1936. 3-32.

² Urbán Aladár, 1986. 17-48.

³ Koncepciózus, részletes összefoglalót találunk az eseményekre István főherceg nádor szemszögéből Gergely András, 1989. 45-60.

gyenek, ha követeléseik legfőbbikét, Batthyány gróf miniszterelnöki kinevezését mégis elodázná az udvar. Forrásunk erre nyújt új, megbízhatónak tűnő információt.

Az 1847 novemberében összeülő reformországgyűlésre nagy reményekkel és komoly elhatározásokkal érkeztek a követek. Az ellenzék erejét és eltökéltségét növelte, hogy ebben az évben párttá szerveződtek, s az Ellenzéki Nyilatkozat megfogalmazásával „programot” is alkottak, amelyben az elérendő célokat tették mindenki számára nyilvánvalóvá. Rendelkeztek tehát egy olyan „dokumentummal”, amely a reformkor tisztázó vitáinak eredményeként született, s a polgári átalakulás legégetőbb problémáira kereste a megoldást. A Nyilatkozatban kihangsúlyozták, hogy „hazánknak már régen aggasztó helyzetében ügyekezünk kell azon is, hogy alkotmányos állásunk törvényszerű biztosítékait neveljük s erősítsük. Ily biztosítéknak tekintjük mi a kormány felelősségét, mely az alkotmányos élet természetében fekszik, s mely alapja leend Magyarországnak is az oly igen szükséges parlamentáris kormánynak”.⁴ Távlati célként megfogalmazták tehát a parlamentáris kormány eszméjét is. A kérdést kiemelten kezelték, hiszen „oly indítványokat, melyek az alkotmányos biztosítékok kifejtésére és a nemzet ellenőrködése öregbítésére céloznának, a kormánytól annál kevésbé várhatunk, mivel hazánkban, mint említők, a kormány tényleg nem parlamenti, annak tagjait nem a nemzet többségének akarata vagy óhajtása jelöli ki, nem a nemzet bizalmától függ fennállhatása, nem ment az idegen és éppen nem nemzeti s nem is alkotmányos elemek befolyásától.”⁵

Az országgyűlési viták során azonban 1848 márciusának elejéig nem találkoztunk az önálló végrehajtó hatalom kérdésével, nem ez állt a reformellenzék politikai stratégiájának középpontjában. Döntő változást március első napjaiban tapasztalhatunk, amikor is megérkezett Pozsonyba a február végi párizsi forradalom és következményeinek híre. Március 3-án az alsótábla kerületi ülésén Kossuth újra összefoglalta az ellenzék legfontosabb politikai követeléseit, és felvázolta a polgári átalakulás szinte teljes programját. Ennek lényeges eleme volt immár a végrehajtó hatalom kérdése: „De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak az által nyerhetnek életet és valóságot, hogy végrehajtásukkal minden idegen avatkozástól független nemzeti kormány leszen megbízva, mely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifizetője.”

⁴ Az Ellenzéki Nyilatkozat szövegét lásd DFB II. 163-169. és KLÖM XI. 152-157.

⁵ DFB II. 167.

Azért collegiális kormányrendszerünknek magyar felelős minisztériummá átalakítását minden reformaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük.”⁶

Ezt erősítette meg másnap követtársával, Szentkirályi Móriccral Pest megye rendjeihez közösen írt követjelentésében is: „Ideje kimondani, hogy alkotmányosságunk és (...) önálló állodalmi nemzetiségünk formáinak lényegét és zárkövét egy felelős magyar minisztériumban találjuk.”

Mindkét megfogalmazás tanulságos: a meghozott törvények csak akkor szolgálják majdan nemzeti létünk kifejlését, ha azok végrehajtásával egy nemzeti kormány lesz megbízva, amely egyben alkotmányosságunk zárkövét is biztosítja. Nincs benne tehát a szövegekben tételesen (még) a felelős kormány felállításának azonnali kérése (követelése).. A március 3-i felirati javaslat e belső ellentmondásra már Károlyi Árpád felhívta a figyelmet.⁸ Utalt arra, hogy a beszéd záró fejezetében Kossuth csak arra kérte az uralkodót, „méltóztassék a fennforgó rendkívüli körülmények tekintetbe vételével legkegyelmeseb királyi akaratának teljhatalmú orgánumai, egyszersmind a fennálló törvények szerint hazánk legfőbb kormányshékének, a Magyar Királyi Helytartótanácsnak tagjai gyanánt a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban oly egyéneket az országgyűlésre utasítani, kik, mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára Felsőged kegyelmes bizalmával előlegesen kijelölt alkotmányos orgánumok, és kiknek mint ilyeneknek személyes felelősségük alá leszen a hozandó törvények végrehajtása is helyezendő, országgyűlési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek, s Felsőged királyi szándokai iránt az ország rendeit tájékoztatva (...), a fennforgó fontos kérdések megoldását oly sikerrel előmozdítsák, miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarabb Felsőged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethessenek...”⁹ A cirkalmas, nehezen értelmezhető hosszú kossuthi mondat lényege: az uralkodó küldjön az országgyűlésre a Helytartótanács tagjai közül teljes hatalommal felruházott egyéneket, akik a rendekkel együttműködve kidolgozzák a szükséges törvényeket. Ezek megfogalmazása és

⁶ KLÖM XI. 626.

⁷ Szentkirályi és Kossuth 1848. március 4-én kelt követjelentését Pest megye rendjeihez közli KLÖM XI 631.

⁸ Károlyi Árpád, 1936. 7-9.

⁹ KLÖM XI 627. Kossuth március 14-én délelőtt a bécsi forradalom hírének megérkezése után a kerületi ülésen értelmezte, az eseményekhez igazította ezt a megfogalmazást: „...olyan egyéneket kívánunk, kik a többség akaratának még most e percben ugyan nem alkotmányos kifolyásai, de kik a többség akaratával alkotmányos irányban egyetértenek, kik csak addig vannak itt, míg a többségnek nézeteit osztják, kik székeikről azon pillanathban lelépnek, melyben a többséget elvesztették.” Lásd KLÖM XI 655-656.

uralkodói szentesítése után kerülhet sor a felelős kormány felállítására, amelynek feladata a törvények végrehajtása. Vagyis március 3-án Kossuth még nem akart (avagy nem mert?) nyíltan felelős és független kormányt kérni az uralkodótól, pusztán csak utalt rá, mint a szükséges törvények végrehajtásának biztosítékára. Ezt a – végrehajtó hatalom tekintetében visszafogott hangvételű – felirati javaslatot fogadta el az országgyűlés alsótáblája március 4-én.¹⁰ A március 13-án kirobban bécsi forradalomtól megrettent főrendek 14-én engedték át az ekkor már mérsékeltnek tűnő javaslatot, s a diétán döntöttek arról is, hogy másnap egy országgyűlési küldöttség vigye azt a császárvárosba, s terjessze az uralkodó elé.

Délután az ellenzék vezetői szűk körű megbeszéléseken pontosították azokat az elveket és elérendő célokat, amelyek a felirat általános megfogalmazásaiba megítélésük szerint beleértendőek. Ekkor döntöttek többek között arról is, hogy a felelős és független kormány felállítását nem lehet tovább halogatni, azt bécsi útjuk során el kell érní.¹¹ Ezt támasztja alá Batthyány Lajosnak e napon az Ellenzéki Kör elnökéhez írt levele is. Ebben a gróf beszámolt a bécsi hírekről, a felirati javaslat felsőházi elfogadásáról, az országgyűlés küldöttségének másnapra tervezett bécsi útjáról, majd tudósítását így folytatta: „... az e végre kinevezett országos küldöttség azon bizonyos reményben induland holnap a Felsőházhoz, hogy rövid órák múlva önálló felelős nemzeti minisztériummal térend vissza a törvényhozás teremeibe”.¹²

Egy koraesti esemény ugyancsak azt támasztja alá, hogy a kormány azonnali kinevezésének igénye immár nem távlati cél volt, hanem megvalósítandó feladattá vált március 14-ének délutánján. Este az ifjak és az ünneplőbe öltözött pozsonyiak tisztelgő fáklyás felvonulást tartottak Kossuth és az ellenzék vezetőinek szálláshelye, a Zöldfa fogadó előtt. A fogadó erkélyéről Kossuth mondott köszönetet a bátorításért és támogatásért, s egyben a rend fenntartására intette az ifjúságot. Ezt követően a mellette álló Batthyány grófra mutatva megígérte, hogy addig nem jönnek vissza a császárvárosból, amíg az uralkodó ki nem nevezi őt felelős miniszterelnökké.¹³ Vagyis a kormány azonnali kinevezésének igénye mellett az ellenzék időközben döntött arról is, hogy annak elnökeként Batthyány Lajost nevesítik. A március 3-i eredeti felirati ja-

¹⁰ Kossuth beszédének teljes szövegét lásd KLÖM XI 619-628.

¹¹ A tárgyalásokat és megbeszéléseket részletezően rekonstruálja Varga János, 1971. 48-56.

¹² A levelet közli *Batthyány Lajos reformkori beszédei, levelei, írásai*. Sajtó alá rendezte Molnár András. Zalaegerszeg, 1998. 212-213.

¹³ Az eseményekre lásd Varga János, 1971. 52-53; a nap eseményeiről részletes beszámolókat közöl a *Pressburger Zeitung* 1848. március 15-i, a *Nemzeti Újság* 1848. március 16-i és a *Pesti Hírlap* 1848. március 18-i száma.

vaslat végrehajtó hatalomra vonatkozó passzusát tehát a felgyorsult események hatására átírta a történelem – s az ellenzék.

Március 15-én a Ferenc Károly gőzösön, a „magyar argonauták” hajóján folytatták a küldöttség tagjai megbeszéléseiket. A közel hatórányi út lehetőséget teremtett annak megvitatására, hogy miként lehetne Bécsben biztosítani az alkotmányos átalakulás ezen nélkülözhetetlen feltételét?¹⁴ Természetesen kételyek, aggályok is elhangzottak, melyek közül a legsúlyosabb annak megfogalmazása volt, hogy mit ér Pest-Budán a felelős kormány, ha az uralkodót Bécsben továbbra is konzervatív tanácsosai veszik körül, akik befolyása alatt bármikor szembefordulhat a magyar kezdeményezésekkel? A problémára Széchenyi István gróf kínált megoldást. Javasolta, hogy kérjenek az uralkodótól egy kéziratot, amelyben őfelsége kijelenti: „István az én alteregóm”.¹⁵ Vagyis az uralkodó ismerje el – állítsa vissza – a nádori jogkört a maga középkori tartalmában.¹⁶ S ha ez megtörténik, az országgyűlésnek, illetve a kormánynak is minden alkalommal a magyar törekvéseket támogató István főherceg nádorral kell egyeztetni (a király ugyanis alig tartózkodik az országban), s ezáltal megkerülhető az uralkodó konzervatív tanácsadó testülete.

A császárvárosba érkező országgyűlési küldöttség főhadiszállásán, a Károly főherceg fogadóban készítették el minden bizonnyal a Batthyány miniszterelnöki kinevezéséről és a nádori teljhatalomról szóló királyi kézirat tervezetét. Ezt este Batthyány és Széchenyi¹⁷ vitték el a kocsin Bécsbe érkező István főherceghez, aki némi bizonytalankodás után elfogadta és vállalta az új követeléseket is. Bizonyossága ennek, hogy másnap délelőtt a tervezetet egy levél kíséretében eljuttatta az uralkodóhoz, melyben határozottan kiállt a kérések mellett. Egyben bejelentette azt is: ha az udvar nem enged, lemond nádori méltóságáról, és sejtette, hogy annak igen komoly következményei lennének az országban.¹⁸

Március 16-án déli egy órakor fogadta V. Ferdinánd az országgyűlés küldöttségét. Előtte a Hattyú fogadó ebédlőjében találkoztak, majd rövid zártkörű megbeszélés után a Bécsbe őket elkísérő ifjúság kíséretében elindultak a Burgba. Itt

¹⁴ Lásd erre Urbán Aladár, 1986. 19.; Károlyi Árpád, 1936. 10-12.

¹⁵ Széchenyi István, 1982. 1207.

¹⁶ Az 1485-ös országgyűlésen a következőképpen határozták meg a nádor hatáskörét: a nádor hívja össze a királyválasztó országgyűlést, ő az ország főkapitánya, a király távollétében ő a helytartó, a kegyelmezésen és az adományozáson kívül jogköre mindenre kiterjed, vagyis a király teljhatalmú helyettese.

¹⁷ Széchenyi szerepére az eseményekben lásd Spira György, 1964. 11-51., továbbá Pelyach István: Széchenyi és a forradalom 1848 tavaszán. (In:) *Széchenyi Magyarország és Európa*. Bp., 2004. 165-176.

¹⁸ A nádor levelét közli Károlyi Árpád, 1936. 206-207.

előbb a nádorral értekeztek, aki ismételten kijelentette, hogy állását köti a feliratban foglaltak teljesítéséhez, majd az uralkodó elé járultak, ahol István főherceg – mint a küldöttség vezetője – pár mondat kíséretében átnyújtotta őfelségének a dokumentumot. A Károly főherceg fogadóba visszatérő Batthyányt a tömeg már mint miniszterelnököt éltette, s Kossuth is kihangsúlyozta, hogy bár az uralkodói kéziratot – a választ – későbbre várják, ígéretet kaptak a nádori teljhatalom biztosítására és egy felelős kormány felállítására. A következő órák türelmetlen várákozással teltek.

A küldöttség távozása után Szőgyény László alkancellár vezetésével azonnal munkához látott a magyar kancellária dietalis bizottsága, hogy véleményét készítsen a felirati javaslatról illetve arról a kézirat tervezetről, amelyet István főherceg nádor juttatott el az uralkodóhoz. Az alkancellár úgy vélte, a kialakult helyzetben az uralkodónak hajlandóságát kell kifejeznie a reformok, illetve a „felelős orgánumok” felállítása iránt, a nádornak adandó teljhatalom pedig, mivel megegyezik a régi magyar törvényekkel, teljesíthető. Este 9 óra körül ezt a javaslatot terjesztette Szőgyény az Állami Konferencia tagjai elé,¹⁹ Lajos és Ferenc Károly főhercegek azonban hallani sem akartak még ilyen szintű „engedményekről” sem. A végleges válasz megfogalmazása előtt azonban Lajos főherceg bekérte a magyar nádort, aki szóban is megismételte és megerősítette: ha nem teljesítik a küldöttség kívánságait, ő lemond, mert erre szavát adta.²⁰ A helyzet drámaiságát kósza híresztelések is fokozták, ilyen volt pl., hogy a királyi válasza türelmetlenül várakozó magyar ifjak meg akarják támadni a palotát.²¹ A konok főhercegeket ekkor Esterházy Pál herceg próbálta engedékenységre bírni, s ebben a Burgban tartózkodó Széchenyi István gróf is segítségére sietett. Hosszas kapacitálás után a Konferencia a magyar követelések megadása mellett döntött, s Szőgyény alkancellár hozzáláthatott ennek megszövegezéséhez. István főherceg a hajnali órákban közölte a jó hírt a magyar politikusokkal, akik a Károly fogadóval szemben lévő Kaszinóba mentek át Batthyányt ünnepelni. Hajnali fél ötkor Bécsből a nádor udvarmestere Wenckheim Béla távirón közölte Ráday Gedeonnal Pozsonyban, hogy a nádor erőteljes fellépésének köszönhetően az uralkodó hozzájárult a kívánságok tel-

¹⁹ A jelentést közli Károlyi Árpád, 1936. 203-205.

²⁰ „...megvallom, hogy talán hibáztam, amiért Öntől, kedves nagybátyám, és Őfelségétől bocsánatot kérek, de én másképp nem tehettem, s most már állnom kell szavamat; egyébként kész vagyok állásomat Őfelsége rendelkezésére bocsátani” – jelentette ki István főherceg. „Té leszesz oka annak, ha Magyarországot elvesztjük” – ríposztzott a nádor szavaira Lajos főherceg. Idézi Szőgyény–Marich László I. 59.

²¹ Lásd erre ugyancsak Szőgyény–Marich László 59.

jesítéséhez, s Batthyányt minisztérium alakítására kérte fel.²² Mindenki ünneplt, reggel azonban nem várt fordulat következett be.

A reggeli órákban István főherceghez eljuttatott, V. Ferdinánd által aláírt kézirat nem tartalmazta a legfontosabb passzust, Batthyány gróf miniszterelnöki kinevezését. Az uralkodó kifejezte ugyan hajlandóságát egy „felelős és független magyar minisztérium” felállítására, de ennek megtörténte előtt látni kívánta a minisztérium hatásköréről rendelkező törvényjavaslatot, s csak annak esetleges elfogadása után lett volna hajlandó megfontolni a miniszterek kinevezését. A lényeges eltérés „okozója” minden bizonnyal a magyar alkancellár, aki a végleges szövegváltozat megfogalmazásakor módosított a Konferencia határozatán.²³

Az uralkodói választ kudarcként élhette meg a nádor, aki többször is nyíltan kiállt Batthyány azonnali kinevezése mellett, s ennek sikeresítésére szavát is adta. De kudarc volt ez Kossuth számára is, hiszen Pozsonyban ő is ígéretet tett arra, hogy a császárvárosból már miniszterelnökkel térnek vissza. Ráadásul a reggeli órákban megérkeztek a pesti hajóval az első beszámolók a március 15-i pesti eseményekről, illetve a forrongó pozsonyi hangulatról, ahol is „a végelkeseredés határozottságával készülnek feljövételre, hogy kívánatainkat – ha másképp nem lehet – fegyverrel is kivívandók”.²⁴ S a történések menetében itt következik be döntő fordulat. Urbán Aladár monográfiájában a dilemma elemzésekor azt fejtegeti, hogy nem tudni, ki ismerte fel a kéziratban rejlő megoldás lehetőségét: ha István főherceg nádor az uralkodó teljhatalmú helyettese, akkor jogában áll Batthyány Lajos gróftól kormányalakítással megbízni. Megítélése szerint az ötlet megfogalmazója maga Batthyány vagy Kossuth lehettek,²⁵ s az önrzetében is sértett István főherceg a ránehezülő nyomás hatására ismét előre lépett: rövid, tömör levélben kormányalakítással bízta meg Batthyányt.²⁶

E folyamatban egy elemet nem lehet egyértelműen tisztázni: a források nem adnak biztos választ arra, hogy István főherceg az okirat megfogalmazása előtt, avagy után kereste-e fel az Állami Konferencia tagjainak megkerülésével az uralkodót, s kért szóbeli hozzájárulást a gróf azonnali kinevezéséhez. A hangsúly

²² Lásd erre Urbán Aladár, 1986. 27., illetve Hazánk, 1848. március 21-i száma.

²³ A két kéziratot párhuzamos közlésben lásd Károlyi Árpád, 1936. 207-209.

²⁴ A pesti forradalom hírének és álhíreinek pozsonyi és bécsi fogadtatására lásd bővebben Varga János, 1971. 128-137.

²⁵ Széchenyi a következőt írta Naplójában: „A finálét Kossuthnál főzik ki. Én semmibe sem ártom bele magam.” Széchenyi István, 1982. 1209.

²⁶ Az iratot közli Urbán Aladár, 1986. 33-34.

azonban jelen esetben azon van, hogy a főherceg kiiktatta a birodalom fő döntés-előkészítő és döntéshozó intézményét, s személyesen kérte ki az uralkodó beleegyezését. A „jőlelkű” V. Ferdinánd természetesen teljesítette a kívánságot, mint minden mást, amivel hozzá fordultak. A kormányzati kérdésekben tökéletesen járatlan uralkodó semmit sem értett a körülötte zajló eseményekből, de hiszen uralkodásának első percétől éppen ezért működött mellette a Konferencia. Ő csak aláírt, igaz néha azt is fárasztónak találta. István főherceg, aki tisztában volt az uralkodó képességeivel, tehát biztosra mehetett, s törvényesen íratta felül a reggel vett kézirat végrehajtó hatalom elodázására vonatkozó kitételeit.²⁷ A „győzelem” így vált teljessé. Az országgyűlés küldöttsége és őket kísérő lelkes ifjak dél körül hajóra szálltak, s visszaindultak Pozsonyba. Az oda délután öt óra körül befutó Hermine gőzös fedélzetén érkező Batthyányt már mint Magyarország első miniszterelnökét köszönthette a több ezres tömeg. Kossuth betartotta ígéretét, a nádor tartotta a szavát. Batthyány Lajos gróf elkezdhette összeállítani kormányának névsorát.

Károlyi Árpád és Urbán Aladár mindenre kiterjedő részletes kutatásai eredményeként így összegezhető a gróf miniszterelnöki kinevezésének története. Az eseményekben döntő szerep jutott István főherceg nádornak, aki vállalta az ügyet, majd önállóan cselekedve az Állami Konferencia tagjainak akaratával nyilvánvalóan szembehelyezkedve megtette az utolsó lépést, és hatalmával élve megírta a kinevező okiratot. Lépése legális volt, igaz, családjával szemben nem volt lojális.²⁸

Az alább közölt forrás szerzője Rengy (Aigner) Ferdinánd, Szeged város országgyűlési követe.²⁹ Rengy egy tehető polgárcsalád sarja, apja a város polgármester-helyettese is volt, anyai nagyapja többször is betöltötte a főbírói tiszteletet. Jogot végzett, s az 1830-as évek közepétől a város főügyészévé nevezték ki, ő indított eljárást pl. a Dél-Alföld híres betyárkirálya, Rózsa Sándor ellen. Aktív szervezője és alakítója volt a helyi közéletnek, megalakítója az Alsóvárosi Gazdasági Egyesületnek, majd az Alsóvárosi Díszes Társalkodó Egyesületnek, tagja a Szeged Belvárosi Kaszinónak. A város először az 1843-1844-es országgyűlésre választotta követévé, ahol a reformok elkötelezett szószólójaként mutatkozott be. Tagja volt annak a bizottmánynak, amely a Védegylet

²⁷ István főherceg természetesen megpróbálta lépését „megmagyarázni” az uralkodónak, erre vonatkozó két levelét (március 17-én és 18-án) V. Ferdinándhoz közli Károlyi Árpád, 1932. II. kötet, 605-607.

²⁸ Esterházy Pál herceg levelét idézi Károlyi Árpád, 1932. I. kötet 614-615.

²⁹ Életének monografikus igényű összefoglalása Habermann Gusztáv: *Rengy-Aigner Ferdinánd és kora*. Szeged, 2000.

alapszabályzatát dolgozta ki Kossuth vezetésével, s Szegeden a helyi fiókegylet létrehozásán munkálkodott. 1847-ben újra országgyűlési követévé választotta a város, s 1848. március 15-én tagja volt a feliratot a császárvárosba vivő delegációnak. Szem- és fültanúja volt tehát az eseményeknek, s Bécsből Pozsonyba visszatérve március 17-én még a friss élmények hatása alatt írta meg beszámolóját Szeged közönségének.³⁰

„Tisztelt Városi Közönség! Szeretett Polgártársaim! Barátaim és Atyámfiain!

E pillanatban érkezék Bécsből, kötelesnek érzem magamat az országos küldöttség eljárásáról – nemcsak a Tekintetes Tanácsot és Nagyságos Választott Közönséget, hanem Önöket, Uraim, Tisztelt Városi Közönség főleg – sietve tudósítani, bizván és remélvén, hogy Önöknek férfias, de kifárasztott türelmével a zsarnokság sem lehetne oly szentelen annyira visszaélni, hogy legalább a nyilvánosságot bár egy pillanatig is tovább megtagadhassa.

A zárt testületek mindenütt és mindenhol csak ostorai voltak az elhagyott árva népnek; a nép millióinak, mint honpolgároknak vannak csak jogai, a tisztviselőnek pedig, mint ilyennek, egyedül kötelességei lehetnek.

Szegeden a közelebbi időig legalább tanácsi megegyezéssel lehető volt a nyilvánosság, de találtak nyomorú-gyávák, kik az uralkodott istentelen abszolutisztikus irányú kormányrendszernek áruba adták még lehetőségét is a nyilvánosságnak, s álutakon kieszközölték eltörlését – a becsületes kebel csak vérezhetett, de segíteni nem tudott.

Az idők megváltoztak, Bécsben az alkotmányosságért polgárvér folyt, hazánk törvényhozása a kisszerű foldozásokon túladvá gyökeres reformoknak töri meg útját, eljárása, törekvése, tettei nem zárt testületek, hanem az összes nemzet bírálása alá tartoznak.

Teljes meggyőződésem, hogy Szeged Tekintetes Tanácsa megértve az idő szavát, s méltányolva a Nagyságos Választott Közönségnek soha meg nem szűnt hazafias óhajtását, Önök előtt Uraim, Tisztelt Városi Közönség megnyitotta már az ezelőtt zárva tartott ajtókat, s jelen alázatos tudósításomat is Önök elébe terjesztendi.

E folyó hó 15-én reggeli 8 órakor tartatott kerületi ülés után – hol Kossuth Lajos, a magyaroknak megváltója indítványára a hadiadót az arisztokrácia elvállalta, s az úrbérnek azonnali megszüntetését s státus költségéni megváltá-

³⁰ A beszámoló eredeti példánya Magyar Országos Levéltár, H 141. Szeged város 1848-1849. 8-11.

sát kimondotta –,³¹ a gőzösön útnak indulánk Bécs felé, egy tömérdek sokaságnak szerencse kívánatai kísérték bennünket; reményt és aggodalmat, de egyzersmind férfias elhatározottságot vittünk mi is lelkünkben, nem térni vissza siker nélkül, s a megkezdett békés forradalmi munkát semminek fel nem adni, semminek fel nem áldozni.

Délutáni 4 órakor érkezünk Bécsbe, hová Fenséges István hercegünk megérkezvén már előttünk polgárok által – kik lovait kifogták – vitetett a városba; mi is a lehető legnagyobb lelkesedéssel fogadtattunk; már Leopold külváros elején le kellett szállanunk szekereinkről, s az újon felállott nemzeti őrség végtelen sora és tisztelgése, s egy számlálhatatlan nép örömrivalgásai közt – melyekből szünet nélkül hangzott ezen lelkünknek oly jólesett hang: „Éljen Kossuth!” – későn juthatánk csak szállásunkra, mely a belvárosban herceg Károly nevet viselő vendéglőben volt. A kapu mellé azonnal két nemzeti őr állott, Kossuth Lajosnak előszobájában szinte egész eljövetelünkig két tiszteletbéli strázsa szünetlen őrködött.

Bécsben volt létünk alatt az egész város harcias, ingerült állapotban volt, a rendőrségnek – Polizei – és sorkatonaságnak a belvárosban semmi nyoma, de a várban és belváros körül egész ezredek készen várva minden parancsot a gárdákkal együtt a szabadon tanyáztak. Töménytelen sokasága német testvéreinknek állott majd mindig lakásunk előtt, főleg és leginkább Kossuthot éljenezve édes nemzeti nyelvünkön. A polgárkatonaság többnyire Rákóczi toborzójával haladt el ablakaink alatt, a polgárság és nemzeti őrség kezei nyugvának számtalanszor kezeinkben, alkotmányt és szabadságot kívánva a két nemzet egymásnak.

Kossuth Lajos szüntelen deputációk elfogadásával volt elfoglalva, polgárok és tanulók – kik mind fegyverben állanak – , osztrákok és olaszok, szlávok és lengyelek egymásnak nyújtják a kilincset.

De ennyi, bár barátságos, hanem egyzersmind a munkát is gátoló elfoglalás mellett is Kossuth Lajos értekezett velünk a teendőkről, s miután őt megbíztuk, hogy szeretve tisztelt nádorunkkal mind az őfelsége előtt teendő tisztelgésre, mind célunk sikeresítésére nézve úgy értekezzék, hogy nyíltan kimondja, miképp mi üres ígéreteket semmi szín alatt el nem fogadhatunk, ilyenek hazánkat csak lázas állapotba tehetnék és tenni fognák, sőt, magát a trónt is veszélyeztetnék.

Kossuth Lajos hivatását szokásaként lelkesen teljesíté, már március 16-án (mely nap délelőtti 11 órájára rendeltetett az összes országgyűlési küldöttségnek tanácskozása) összejövénk előbb néhányan, hol Kossuth elmondván, mit akarna őfenségének mondani, bennünket, mint hozzája közelebb állókat

³¹ A kerületi ülésre és a követi kar nyilatkozatára lásd KLÖM XI 658-660.

netaláni észrevételeink előadására szólított fel, de eszméi nézetünk szerint is helyesek lévén, a főherceg biztató feleletével tért körünkbe.

Délelőtti 11 órakor a Hattyú vendéglőnek nagytermében jött össze az országos választmány – herceg Esterházy Pál szinte megjelent körünkben –; Kossuth Lajos előadá, hogy ő nádor főhercegségének a magyar törvényhozó test kívánságait előterjesztvén, s egyszersmind őfensége előtt azt is kinyilatkoztatván, hogy az országos választmány őfelségéhez bocsájtása előtt nála udvarolni, s akaratát és szándokát ő főhercegségének kijelenteni kívánná, szeretve tisztelt nádorunknak következő válaszát mondá el: miképp t.i. ő főhercegsége kész mindent elkövetni, hogy a törvényhozás kívánságai sikerüljenek, reményli is ezt, de ha akadályok legyőzhetetlenek adnák magokat elő, ő becsületszavára fogadja, hogy nádor lenni azonnal megszűnik; kettőt azonban feltételül köt ki: hogy őfensége előtt a deputáción kívül más meg ne jelenjen, s nemtetszési nyilváníások urunk királyunk előtt ne történjenek. Elmondá ezután Kossuth Lajos még azt is, miképp ő főhercegsége azt méltóztatott nyilvánítani: annak kimondása, hogy a sikert a küldöttség őfelségének kegyelmes leiratában azonnal látni akarja, és semmi jövődöre való biztatásokat el nem fogad, hogy t.i. Felséges urunk királyunk még diplomacice nem tudhatja, mit foglal magában az országgyűlésnek a választmány által előterjesztendő felirata, következőleg arra azonnal királyi választ nem is adhat, ő azonban hercegi becsületével áll jól, hogy az óhajtott kegyelmes választ még azon nap a küldöttség kezénél lesz; továbbá biztosítá ő hercegsége Kossuth által a küldöttséget, hogy hazánknak Budáról óhajtott kormányzását és gróf Batthyány Lajosnak elnök miniszterré nevezését minden kitelhető móddal elősegíteni akarja.

A küldöttség ezekre megnyugodván abban, hogy őfelsége előtt csak a választmányi tagok jelenhessenek meg, s ott semmi kitörés ne történjék, s ámbár inkább kedvelte volna, ha a főherceg – mint országunk nádora – előre hivatalosan értesítve őfelségét a törvényhozó test kívánságáról, azonnal kegyelmes királyi választ nyerhetett volna, megnyugodott mindazáltal a délután 5 óráig való várakozásban, a dinasztia, s különösen szeretett nádorunk kedves személyére nézve azt óhajtván, hogy gr. Batthyáynak kinevezése inkább őfelsége, mint a főherceg által eszközöltessék. Többnyire Kossuth bízott meg általunk, hogy a főherceg nádor előtt valamint saját hazánk teendőire, úgy az ausztriai örökös tartományok óhajtott alkotmányára nézve érzelmeinket tolmácsolja.

Így indulánk a főherceg tiszteletére, ismét körülvéve az örömmre lelkesedett néptől s a nemzeti őrségtől kísértve. Kossuth Lajosra, mint előtte való özönként hullottak a virágok, koszorúk az ablakokból. Nemcsak a bécsiek által választott fehér, hanem hazánk háromszínű zászlói és színei lobogtak

mindenfelül, s mi mélyen meghatva a pillanat fontosságától érkezőnk meg a fenséges nádor teremébe, ki előttünk is becsületszavát kötő törekvésének valóságához, kimondván, hogy ennek nem sikerülése esetében azonnal lemond nádori méltóságáról.

Ausztriát illetőleg s a többi örökös tartományokat ő főhercegsége biztosítja a választmányt, miképp az uralkodóház tökéletesen elhatározta magát alkotmányának népképviselési alapon adására, mit addig azonban nem tehet – mert a mostani alakjukban sem tanácskozhatnak –, míg Bécs le nem csillapodik, s ekképp felhívott bennünket általánosan, különösen Kossuthot, hogy ő, ki a bécsiek rokonszenvét megnyerte, megnyugtatókat vegye eszközésbe.

Ezután a trónon ült Felséges Urunk előtt jelenénk meg; üdvözlő őfelségét szeretett nádorunk, s kezébe adván az országgyűlési feliratot őfelségétől magyar nyelven kegyelmes biztatást, s magyarjainak hűségében bizását voltunk szerencsések hallani.

Vártunk ezután egész délután 5 óráig, de választ nem nyerünk; kétséges hírek szárnyaltak, mindinkább bizonytalanítók, nemcsak a biztosan reményelt eredményt, hanem szabadságunkat és életünket is. A királyi válasz érkezte óráról órára halasztatván, s mindinkább aggasztó tudósításokkal lepetvén meg, a rendi választmány ellenzéki része többnyire Kossuthnál tölté idejét; itt tökélenk el magunkat megmaradni s együtt várni be a jövődőt, az utánunk jött fiatalságot szinte együtt maradásra bírtuk, egyszersmind a választmány nagyobb befolyású tagjait tekintélyük használására felszólítottuk.

Herceg Esterházy Pál, majd Lonovics csanádi püspök, majd gróf Batthyány Lajos, és ismét gr. Cziráky királyi táblai bíró és Somssich Pál helytartósági tanácsos ügyünket egész sajátukká téve lelkesen fáradtak egyenként, és annak keresztülvitelében, míg végre annyi aggodalom után éjfélt után egy óraker nádorunk, kit Isten sokáig éltesen, legyőzé az akadályokat, s gr. Batthyány Lajost elnök miniszterré kinevezé,³² de még ezzel meg nem elégedhettünk, nekünk őfelségének kegyelmes válaszára volt főleg szükségünk, melyet végre ma délelőtt 10 óra tájban kaptunk meg.

Ezen kegyelmes királyi válaszbán méltányolva vannak a felírásban kifejtett kívánatok, és a törvényhozás oda utasítva, hogy azokat törvénycikkelyekké formulázva szankció alá terjessze, többnyire fenséges nádorunknak, mint királyi helytartónak, megadja azon jogot, hogy őfelségének távollétében a

³² Rengy itt összemosza az éjjel történetet, hiszen ő nem volt ott István főherceg szállásán éjfélt után. Nem tudhatta, hogy akkor és ott még nem történt meg a kinevezés, mert a nádor úgy hitte, az benne lesz az uralkodói kéziratban.

Pragmatica Sanctio épen tartása mellett teljes hatalommal Budán kormányozhasson, s az öfelsége előtt megnevezettekől felelős minisztériumot alakíthasson.

Ezen királyi válaszhoz csatolva volt főherceg nádorunknak kegyes levele Batthyány Lajos grófhhoz, melyben őt, mint kinevezett miniszterelnököt egy minisztérium alakítására felszólítja.

Mindezek története után Bécsset a polgárok rokonszenve nyilvánítása mellett elhagyók, s gőzösre ülven esti 5 óra után Pozsonyban valánk, hol ágyúdurrogásokkal a polgári őrseregtől, az országgyűlési ifjúságtól és nagy sokaságú néptől leírhatlan lelkesedéssel fogadtatánk.

A Zöldfa vendéglőbe kísért bennünket a sokaság, hol Kossuth Lajos utazásunk sikerét az éljenzésektől örömmittas tömeg előtt elmondva, s ő excellenciája a miniszterelnök a nemzet bizalmát kikérvén, egyszersmind mindketten rendet, nyugalmat és törvényszerűséget ajánlanak. Melyeknek bevégeztével lakásainkra széledtünk.

Mindezek után magamat úri kedvezésükbe és szívességükbe ajánlván különös tisztelettel vagyok,

Pozsonyban, március 17-én 1848.

A Tisztelt Városi Közönségnek alázatos szolgája: Rengey Ferdinánd, mint az országos választmány tagja.”

A jelentést olvasva nyilvánvaló, hogy Rengey a szemtanú hitelességével foglalta össze az eseményeket. Állításai szinte pontról-pontra fedik a történeti kutatás által rekonstruált folyamatot, az országgyűlési küldöttség bécsi útjának – általa átélt – hű leírását adja. Különösen figyelemre méltó azonban az egyik, szinte mellékesen megfogalmazott állítása. A Hattyú fogadóban (március 16-án délelőtt) tartott megbeszélésen – mint írja –, Kossuth ismertette a küldöttség tagjaival István főherceg határozott kiállását a feliratban foglaltak teljesítése mellett, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra is, hogy nem várhatnak azonnal választ az uralkodótól, mert a királynak előbb meg kell ismernie a kéréseket tartalmazó iratot. Ezt követően így folytatja: a delegáció „...megnyugodott mindazáltal a délután 5 óráig való várakozásban, a dinasztia, s különösen szeretett nádorunk kedves személyére nézve azt óhajtván, hogy gr. Batthyáynak kinevezése inkább öfelsége, mint a főherceg által eszközöltesség”.

Károlyi Árpád munkájában nem adott választ arra a lényeges kérdésre, hogy kinek az ötlete nyomán élt a nádor a frissen megkapott teljhatalommal, s nevezte ki Batthyányt miniszterelnökké. Fejtegetéséből inkább az olvasható

ki, hogy „az adott szó ereje és talán nem utolsósorban az a konokság, melynek az éjjeli tanácskozások alatt tanúja volt, azután hevülékeny természete és optimizmusa, ezek a pszichikai tényezők mind közrehatottak, hogy egy igen nagy, egy rendkívüli lépésre határozza el magát”, s V. Ferdinándtól szóbeli beleegyezést kérve kormányalakítással bízta meg a grófort.³³ Urbán Aladár Széchenyi már idézett naplóbejegyzésére utalva azt írja: „...joggal feltételezhetjük, hogy Kossuth és Batthyány lehettek azok, akik az ötletet felvetették”, miután felismerték a királyi kéziratban rejlő lehetőséget, „s esetleg segítettek is megfogalmazni István nádor híres levelét, amely olyan sietve készült, hogy a dátum is lemaradt róla”.³⁴ Spira György monográfiájában a bizonyosság tudatában fogalmaz: „De mire szolgál a nádornak imént kiharcolt királyi hatalom, ha nem az efféle mulasztások orvoslására? István főherceg tehát Kossuthék felszólítására most már mint királyi alterego maga nevezi ki Batthyányt miniszterelnökké, az udvar pedig, bármennyire kedvetlenül s bármilyen fenntartásokkal (...) fogadja is ezt a lépést, mégis kénytelen jóváhagyni”.³⁵ Gergely András munkájában is elég egyértelmű megfogalmazást találunk: „Kossuth és elvbarátai döntő lépésre beszélik rá a nádort (talán ismét felvillantva előtte, hogy Pozsonyban különben királlyá fogják kikiáltani): személyesen forduljon az uralkodóhoz, s hagyassa vele jóvá Batthyány miniszterelnöki kinevezését”.³⁶ István főherceg saját elhatározásaként mutatja be a kinevezést Varga János, amikor a következőket írja: „A kínos helyzetnek a nádor hirtelen elhatározott, önkényes lépése vetett véget (...) előbb személyesen, majd levélben is megkereste magát a királyt, és rávette, hogy adjon neki szóbeli felhatalmazást Batthyány haladéktalan miniszterelnöki kinevezésére”.³⁷ Érdemben ugyanezt állítja Erdődy Gábor is Batthyány-válogatásának előszavában: „A rendkívüli körülmények között István nádor nem kis bátorsággal magára vette a döntés felelősségét, és legális, de nem lojális megoldást választva, friss meghatalmazásával élve, az államkonferencia jóváhagyása nélkül, de a korlátolt szellemi képességű uralkodó, V. Ferdinánd jóváhagyását személyesen kikérve, március 17-én maga nevezte ki Magyarország első független és felelős miniszterelnökét”.³⁸

³³ Károlyi Árpád, 1936. 28-29.

³⁴ Urbán Aladár, 1986. 33.

³⁵ Spira György, 1964. 26.

³⁶ Gergely András, 1989. 59.

³⁷ Varga János, 1971. 128.

³⁸ *Batthyány Lajos*. Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta Erdődy Gábor. Bp., 1998. 32.

Kinek az ötlete volt tehát Batthyány nádor általi kineveztetése? Rengey jelentése sem ad erre pontos választ, de elejtett félmondata arról tanúskodik, hogy március 16-án délelőtt az országgyűlési küldöttség tagjai már mérlegeltek annak lehetőségét, hogy István főherceggel neveztesék ki őt. Ennek előfeltétele volt természetesen, hogy a nádor megkapja az uralkodó teljhatalmú helyettesítésének jogát. A várható eseményeket elemezve ez elérhető(bb) célnak tűnt, hiszen a főherceg mégiscsak a dinasztia tagja volt. Ráadásul méltóságának és hatalmának helyreállítása nem eredményezett új jogokat az országnak, csak meglévő törvényeinknek kellett érvényt szerezni, azok hatályát kellett helyreállítani. Batthyány kinevezésével azonban a végrehajtó hatalom kerül ki az udvar kezéből, vagyis átalakul – forradalmi viszonyok közepette – a dinasztia és Magyarország kapcsolatrendszere. Érthető tehát – mérlegelheték az országgyűlési küldöttség tagjai – ha ebben a kérdésben a főhercegek merevebbek lesznek, ha a gróf kinevezése elé akadályokat gördítenek. Ugyanakkor mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy a kocka el van vetve, s a miniszterelnök kinevezése nélkül nem térhetnek vissza Pozsonyba. Kiutat, lehetőség szerint törvényes kiutat kellett keresni e szorongató helyzetből. Hogy kinek jutott eszébe először a nádor, mint a megoldás kulcsa, továbbra sem tudjuk. De az biztos, hogy 1848. március 17-ének reggelén már nem egy hirtelen jött ötlet István főherceg lépése. Végző soron alkalmazható megoldásként már az előző napon vita tárgya volt ez a küldöttek között.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- DFB II.** *Deák Ferenc Beszédei.* Összegyűjtötte KÖNYI MANÓ. Második bővített kiadás, Bp., 1903. II. kötet.
- Gergely András, 1989.** GERGELY ANDRÁS: *Áruló vagy áldozat? István, az utolsó magyar nádor rejtélye.* Bp., 1989.
- Károlyi Árpád, 1932.** *Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre.* Írta, az iratokat összegyűjtötte és szerkesztette dr. KÁROLYI ÁRPÁD. Bp., 1932. I-II. kötet
- Károlyi Árpád, 1936.** *Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt.* Írta s okiratokkal ellátta KÁROLYI ÁRPÁD. Bp., 1936.
- KLÓM XI.** *Kossuth Lajos Összes Munkái XI. kötet. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48.* Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta BARTA ISTVÁN. Bp., 1951.
- Spira György, 1964.** SPIRA GYÖRGY: *1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a.* Bp., 1964.
- Széchenyi István, 1982.** SZÉCHENYI ISTVÁN: *Napló.* Válogatta, szerkesztette, a fordítást ellenőrizte, a jegyzeteket és a szerkesztői utószót írta Oltványi Ambrus. Az előszó Sőtér István munkája. A Naplót fordította Jékely Zoltán, Győrffy Miklós. Bp., 1982.
- Szógyény-Marich László I.** *Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai.* Kiadják fiai. Bp., 1903. I. kötet.
- Urbán Aladár, 1986.** URBÁN ALADÁR: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége.* Bp., 1986.
- Varga János, 1971.** VARGA JÁNOS: *A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban.* Bp., 1971.